

*****

ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*****

УДК 811.111

С. Я. Литвак, Т. О. Гаврилюк

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ ІМЕННИКОВИХ І ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу деяких дискусійних питань англійського іменника і дієслова.

Ключові слова: множина, родовий відмінок, вид, перфект, стан.

Незважаючи на те, що наприкінці ХХ ст. з'явилася ціла низка фундаментальних досліджень з теоретичної граматики англійської мови [30; 34; 36], деякі її питання все ще залишаються невирішеними.

Метою статті є розгляд дискусійних питань іменникових і дієслівних категорій англійської мови. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- 1) визначити сутність множинних форм типу *wines, steels*;
- 2) довести вживаність у родовому відмінку іменників-неістот і наявність форми родового відмінка множини;
- 3) з'ясувати семантичний зміст тривалих і не-тривалих форм дієслова;
- 4) довести самостійний характер категорії перфекта;
- 5) виявити статус категорії стану.

1. Як відомо, в англійській, українській, російській та інших мовах речовинні іменники вживаються переважно в однині. Утворення множинних форм від таких іменників можливе, але тоді настає семантичне зміщення [26, с. 66] – форми множини виражають типи, види чи сорти якоїсь речовини (*wines* – вина, *steels* – сталі) або велику кількість їх (*waters* – води, *sands* – піски). Отже, формам множини речовинних іменників властивий особливий лексичний відтінок, якого немає у форми множини. У зв'язку із цим багато дослідників зазначають, що в таких випадках форми множини є лексикалізованими і тому форми множини й однини відповідних іменників слід вважати не граматичними формами одного слова, а різними словами [15, с. 27; 2, с. 83]. Однак інші дослідники розглядають подібні форми однини та множини як граматичні форми одного й того самого іменника, який має різні лексико-семантичні варіанти [12, с. 24].

Ми поділяємо цю точку зору. Справа в тому, що, очевидно, тут має місце не повна, а часткова лексикалізація форм множини, як і в імен-

никах типу *eyes, hands, teeth*, відзначених О. І. Смирницьким. Наводячи такі приклади, він зауважує, що в подібних випадках лексикалізація форм множини є тимчасовою, несталою – на відміну від повного, сталого лексичного відокремлення форм множини (наприклад, *colour* “колір” – *colours*₁ “кольори” і *colours*₂ “прапор” [25, с. 118–119].

2. У практичних і теоретичних граматиках зазвичай ідеться про те, що в англійській мові форму родового відмінка утворюють не всі іменники, а лише іменники декількох семантичних груп, а саме: іменники-істоти, іменники, що позначають відрізки часу і простору, деякі окремі іменники. Однак ці обмеження мають не абсолютний, а імовірнісний характер: названі типи іменників уживаються у формі родового відмінка частіше, ніж інші, але аж ніяк не виключно [1, с. 87].

Мовленнєва практика носіїв англійської мови свідчить про те, що в родовому відмінку можуть вживатися іменники різноманітної семантики. Наприклад, у романі Р. Вардемана “*The Keys to Paradise*” (1986) у родовому відмінку вживаються такі назви неістот і абстрактних понять: *the inn's guests, wheel's arc, the hillside's edge, a greedy heart's desire, death's grip*.

Як зазначала Н. М. Раєвська ще сорок років тому, в сучасній англійській мові все активніше відбувається процес витіснення конструкції з прийменником *of* формою родового відмінка іменників [21, с. 83]. За нашими спостереженнями, цей процес особливо характерний для мови газет. Приклади: *the store's management, the jail's eight wings, the market's rise* (*The Daily Telegraph* – March 25, 1994); *his home's prewar address, the theater's commitment, the new law's exercise* (*Herald Tribune* – August 3–4, 2002).

Деякі лінгвісти [11, с. 42; 12, с. 26–28], заперечують існування форми множини родового відмінка іменників на тій підставі, що вона не має формального звукового вираження. Інші [1, с. 75; 27, с. 65] дотримуються протилежної думки і вважають, що флективні морфемні сло-

воформ типу *boys', girls'* виражають водночас і множину, і родовий відмінок.

На наш погляд, поряд з відомими аргументами на користь існування множини родового відмінка є ще один аргумент. Він полягає в тому, що конструкції *Ns + Ns* геть не характерні для англійської мови: перший іменник-означення вживається в більшості випадків в однині. Тому природно припустити, що в словосполученнях типу *the boys' camps, the girls' dresses* перший компонент сприймається як іменник у формі родового, а не загального відмінка, тобто що подібні словосполучення побудовано не за моделлю *Ns + Ns*, а за моделлю *Ns' + Ns*.

3. Вид визначається як граматична категорія дієслова, яка передає характер плину дії, що виражена дієсловом. Протиставлення аспектуальних значень виступає як вид, якщо воно набуває в мові статусу граматичної категорії. У протилежному разі воно розглядається як семантична (поняттєва) категорія [4, с. 83].

Проте деякі лінгвісти вважають категорією виду відтінки лексичного значення дієслів, а також лексико-синтаксичні засоби, які передають характер плину дії, зокрема її початок, кінець, багаторазовість, граничність чи неграничність. Наприклад, Е. Крейзінга стверджував, що дієслово *to sit* – недоконаного виду, а дієслово *to sit down* – доконаного [35, с. 222]. А Дж. Керм, виходячи з лексичного й лексико-синтаксичного критеріїв, виділяв п'ять видів: тривалий, починальний, результативний, граничний і багаторазовий [32, с. 373–386]. Таке саме розуміння сутності виду трапляється і в роботах окремих сучасних лінгвістів. Так, В. В. Гуревич вважає, що видові значення в англійській мові є лише нашаруванням на основне значення дієслівної форми; вони не протиставляють одну форму іншій і пов'язані з особливостями лексичного значення й типом контексту [7, с. 12].

Змішування граматичних і неграматичних засобів вираження видових значень зазнавало й зазнає критики багатьох дослідників. Ще Г. Суїт відзначав, що відмінність у тривалості дії між *fell* та *lay* у фразях *he fell down* та *he lay there nearly an hour* або *to laugh* та *to burst out laughing* не має нічого спільного з граматикою, оскільки вона виражається не за допомогою граматичних форм, а за допомогою лексичного значення дієслів [37, с. 105]. Б. О. Ільш так прокоментував вищезгадане твердження Е. Крейзінги: "Тут по суті розглядається не вид як граматична категорія, а видова забарвленість дієслова як лексичної одиниці" [13, с. 163]. Е. Я. Морховська підкреслює, що визнання морфологічного характеру виду дає змогу виключити з видових значень різні лексичні та лексико-синтаксичні засоби їх вираження [18, с. 135]. На неприпустимість змішування видового характеру дієслова і граматичної категорії виду вказує і В. Н. Сердюк [23, с. 230].

Визначення статусу тривалих форм залежить від методологічного підходу до аналізу категорії виду. Як відомо, існує три основних трактування тривалих форм:

- 1) вони є формами часу;
- 2) вони є видо-часовими формами;
- 3) вони репрезентують тривалий вид.

Прихильники першої точки зору (напр., О. Єсперсен, Н. Ф. Іртен'єва) заперечують наявність граматичної категорії виду в сучасній англійській мові. О. Єсперсен розглядав утворення типу *is writing, was writing, will be writing* як часові форми, які виражають дію обмеженої тривалості [9, с. 323]. Н. Ф. Іртен'єва назвала тривалі форми поряд з перфектними відносними часовими формами [14, с. 103].

Прихильники другої точки зору (напр., В. М. Ярцева, В. Я. Плоткін, І. П. Іванова) вважають, що категорію виду неможливо відокремити від категорії часу. На думку В. М. Ярцевої, вид як характеристика дії, вираженої дієсловом, представлений в англійській мові за допомогою часових дієслівних форм [29, с. 52]. В. Я. Плоткін характеризує вид і час як частини єдиної гіперкатегорії [19, с. 82]. І. П. Іванова вважає, що тривалі форми є одним з парадигматичних розрядів англійської видо-часової системи [12, с. 54].

Третя точка зору була висловлена більше ніж сорок років тому О. І. Смирницьким [25, с. 321–328]. Її правомірність обґрунтована за допомогою принципу бінарності опозицій англійського дієслова. З цієї точки зору форми типу *writes – is writing, wrote – was writing, will write – will be writing* протиставлені одна одній не як форми часу, оскільки обидві виражають один і той самий час – відповідно теперішній, минулий або майбутній; указані опозиції конституюють іншу граматичну категорію, а саме категорію виду. Можливість розрізнення категорій виду й часу можна довести за допомогою аналізу різних опозицій, до яких входить одна й та сама дієслівна форма. Протиставляючи форму *was writing* формі *is writing*, ми виділяємо категорію часу; протиставляючи форму *was writing* формі *wrote*, ми виділяємо категорію виду.

Ця концепція відображена в низці сучасних досліджень. Так, Дж. Каплан, зіставляючи дві пари речень: *Zellig is leaving – Zellig was leaving* та *Zellig left – Zellig was leaving*, відзначає, що у першій парі дієслово вжито в різних часах, а у другій – в різних видах [34, с. 190]. Р. Кверк та інші автори граматики "A Comprehensive Grammar of the English Language", аналізуючи речення *Joan sings well* та *Joan is singing well*, підкреслюють, що в обох випадках час дієслова один і той самий, а види різні [36, с. 197]. Н. О. Слюсарєва, коментуючи думку про неможливість розмежування категорій виду і часу, зазначає, що "мовній реальності більшою мірою відповідає трактування співіснування видових і часових значень у дієслівній формі як самостійних семантичних сфер" [24, с. 134–135].

Ми поділяємо думку О. І. Смирницького, яка, до речі, набула поширення в українській германістиці [3, с. 165–166; 11, с. 75; 17, с. 116; 18, с. 145; 27, с. 137–139].

Характеризуючи семантичний зміст тривалої форми, одні дослідники підкреслюють його принципову відмінність від значення нетривалої форми; інші називають семи, що становлять зміст тривалого виду; треті дають формулювання його інваріантного значення.

Так, О. І. Смирницький указує, що форма тривалого виду звертає увагу на плин дії та розвиток процесу, тоді як форма загального виду передає сам факт дії [25, с. 322]. Л. С. Бархударов зауважує, що семантичний зміст форми тривалого виду може бути зведений до двох елементарних сем: тривалість дії та її конкретність [1, с. 115]. Н. О. Слюсарєва зауважує, що інваріантним значенням тривалого виду, незалежним від контексту, є значення динамічної тривалості, продовження дії [24, с. 145].

Як наголошує О. А. Комарова, деякі лінгвісти, зіставляючи нетривалу та тривалу форми англійського дієслова (*goes – is going*), доходять висновку, що видове значення притаманне лише тривалій формі (*is going*), тоді як нетривала форма (*goes*) позбавлена будь-якого видового значення, оскільки вона має занадто невизначене й дуже широке значення [16, с. 53].

Цей висновок означає заперечення наявності категорії виду в англійській мові, оскільки неодмінною умовою існування будь-якої граматичної категорії в будь-якій мові є наявність мінімум двох протиставлених одна одній форм з однорідним граматичним значенням. У мові не може бути одного виду, як і одного відмінка або одного стану.

Крім того, вказаний висновок суперечить загальнотеоретичному положенню про значення немаркованого члена морфологічної привативної опозиції, яке дійсно є дуже широким, невизначеним, розпливчастим. Згідно із загальним положенням, сформульованим Р. О. Якобсоном, маркований член морфологічної привативної опозиції виражає певну семантичну ознаку (А), а немаркований член опозиції не виражає цієї ознаки, хоч і не виключає її; немаркований член опозиції використовується, насамперед, для позначення протилежної ознаки (не А), але він може також використовуватись і для імпліцитного вираження ознаки А [33, с. 74; 5, с. 85].

Семантичний зміст немаркованого члена можна визначити негативно – через значення маркованого як протилежного йому; у цьому разі це буде значення непроцесуальності й неконкретності дії. Поряд із цим можна дати й більш детальну характеристику значення нетривалої форми. Залежно від контексту дія, позначувана цією формою, може бути одноразово-раптовою, багаторазовою, такою, що триває протягом цілого періоду часу, або обмеженою в часі [1, с. 115].

Таким чином, категорія виду англійського дієслова є морфологічною категорією, яка представлена граматичними значеннями загального та тривалого видів

4. Питання про місце перфекта в системі граматичних категорій англійського дієслова, як і раніше, викликає багато дискусій.

Основними трактуваннями англійського перфекта є такі:

- 1) перфект – це категорія часу [9, с. 314];
- 2) перфект – це категорія виду [31, с. 289];
- 3) перфект – це самостійна граматична (морфологічна) категорія, а саме категорія часової віднесеності, відмінна як від категорії часу, так і від категорії виду.

Останній підхід був запропонований півстоліття тому О. І. Смирницьким [25, с. 39]. Його правомірність обґрунтована доказом від протилежного [6, с. 120–126] і за допомогою дис-трибутивного аналізу [23, с. 233]. Ми поділяємо цю позицію.

Відомо, що в сучасному усному мовленні вживаються синтетичні перфектні форми, тобто перфектні форми без допоміжного дієслова *have*: *I seen them; We been here* [8, с. 6]. На нашу думку, існування таких форм є додатковим доказом того, що перфект не є категорією часу, бо в них немає жодного показника часу.

Слід зазначити, що більшість сучасних зарубіжних англістів розглядають перфектні форми поряд з тривалими як видові [30, с. 73; 36, с. 97]. Однак, як справедливо зауважує В. М. Сердюк, як справедливо зауважує В. М. Сердюк, перфект не може бути протиставлені в бінарній опозиції: вони протиставляються не одне одному, а простим формам, тобто нетривалим, неперфектним [22, с. 12].

Отже, перфект – це самостійна морфологічна категорія англійського дієслова.

5. Складність аналізу категорії стану, зокрема, пояснюється тим, що ця категорія, будучи вираженою морфологічними формами дієслова, тісно пов'язана із синтаксичним рівнем мови, на що вказує багато дослідників. Наприклад, О. А. Жаборюк наголошує, що “категорія стану перебуває в епіцентрі синтаксису” [10, с. 90].

У зв'язку із цим, на наш погляд, потребує уточнення одне з поширених визначень стану як граматичної категорії, що виражає різні відношення між суб'єктом і об'єктом дії.

По-перше, необхідно підкреслити, що йдеться про граматичний суб'єкт і граматичний об'єкт, а не про семантичний суб'єкт і семантичний об'єкт. За справедливим зауваженням С. О. Шубіка, “ніякої зміни напрямку процесу з переходом від активної форми дієслова до пасивної не відбувається: процес завжди спрямований від агенса до пацієнса” [28, с. 46]. По-друге, вищевказане визначення може бути застосовано лише до тричленних конструкцій, бо у двочленних пасивних конструкціях суб'єкт дії не згадується.

Сутність категорії стану чітко сформульована у визначенні О. О. Холодовича, згідно з

яким активний стан виражає відношення, при якому підмет речення збігається із семантичним суб'єктом; пасивний стан виражає відношення, при якому підмет речення не збігається із семантичним суб'єктом [12, с. 75].

Необхідно зауважити, що при аналізі категорії стану недостатньою мірою враховано принципову відмінність між двочленними і тричленними пасивними конструкціями.

У результаті заміни активної форми стану пасивною в двочленній конструкції підмет стає об'єктом дії; у трьохчленній конструкції підмет стає об'єктом, а додаток – суб'єктом дії. Відповідна перебудова синтаксичної конструкції спричиняє зміну тема-рематичного членування речення [20, с. 194].

Синтаксичний характер категорії стану виявляється також у тому, що залежно від синтаксичного контексту форма активного стану в англійській мові може мати не тільки активне значення, а й медіальне, зворотне та взаємне [1, с. 112].

Таким чином, категорію стану англійського дієслова можна кваліфікувати як морфолого-синтаксичну.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Форми однини та множини речовинних іменників типу *wine – wines, sand – sands* можна розглядати як граматичні форми одного й того самого іменника, тому що множинні форми в цих випадках є лише частково лексикалізованими.
2. Обмеження щодо вживання в родовому відмінку іменників-неістот мають не абсолютний, а імовірнісний характер, про що свідчить мовленнєва практика носіїв англійської мови. Є достатньо підстав для обґрунтування наявності форм родового відмінку множини.
3. Категорія виду англійського дієслова є морфологічною категорією, яка представлена граматичними значеннями загального й тривалого видів.
4. Перфект – це самостійна морфологічна категорія англійського дієслова, відмінна як від категорії часу, так і від категорії виду.
5. У сучасній англійській мові категорія стану є морфолого-синтаксичною.

На основі загальнотеоретичних положень, використаних у цій статті, можна визначити семантичний зміст і статус й інших іменникових і дієслівних категорій англійської мови.

Список використаної літератури

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – Москва : Высшая школа, 1975. – 156 с.
2. Беспояско О. К. Грамматика української мови / О. К. Беспояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – Київ : Либідь, 1993. – 336 с.
3. Березинський В. П. Дієслово / В. П. Березинський, А. М. Муховецький // Порівняльний дослідження з граматики англійської, української, російської мов. – Київ : Наукова думка, 1981. – С. 157–234.
4. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 658 с.
5. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Ленинград : Наука, 1971. – 227 с.
6. Бублик Г. І. Системний статус перфектних форм у деяких індоєвропейських мовах / Г. І. Бублик, Б. Й. Роговська // Нариси з контрастивної лінгвістики. – Київ : Наукова думка, 1979. – С. 120–126.
7. Гуревич В. В. Проблемы семантической производности в грамматике : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / В. В. Гуревич. – Москва : МГПИ, 1987. – 26 с.
8. Дроздова Н. Н. Перфект без вспомогательного глагола *have* : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. Н. Дроздова. – Москва : МГПИ, 1974. – 21 с.
9. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – Москва : УРСС, 2002. – 404 с.
10. Жаборюк О. А. Категорія стану в сучасній англійській мові та індоєвропейський синтаксичний процес / О. А. Жаборюк. – Одеса : Маяк, 1998. – 204 с.
11. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна грамматика української та англійської мов / Ю. О. Жлуктенко. – Київ : Радянська школа, 1960. – 160 с.
12. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – Москва : Высшая школа, 1981. – 285 с.
13. Ильиш Б. А. Современный английский язык / Б. А. Ильиш. – Москва : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1948. – 347 с.
14. Иртеньева Н. Ф. Грамматика современного английского языка (теор. курс) / Н. Ф. Иртеньева. – Москва : МГПИ, 1956. – 190 с.
15. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Ленинград : Наука, 1972. – 216 с.
16. Комарова О. А. Вид / О. А. Комарова // Теоретическая грамматика английского языка. – Ленинград : ЛГУ, 1983. – С. 56–63.
17. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Київ : Либідь, 1995. – 238 с.
18. Мороховская Э. Я. Основы теоретической грамматики английского языка / Э. Я. Мороховская. – Київ : Вища школа, 1984. – 287 с.
19. Плоткин В. Я. Строй английского языка / В. Я. Плоткин. – Москва : Высшая школа, 1989. – 239 с.
20. Плуныян В. А. Общая морфология / В. А. Плуныян. – Москва : УРСС, 2000. – 383 с.
21. Раєвська Н. М. Теоретична грамматика сучасної англійської мови / Н. М. Раєвська. – Київ : Вища школа, 1976. – 304 с.
22. Сердюк В. М. Еволюція, сучасний статус, функції тривалих та перфектних форм в

- англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. М. Сердюк. – Харків, 1997. – 18 с.
23. Сердюк В. Н. Проблема категориальной принадлежности длительных и перфектных форм в английском языке / В. Н. Сердюк // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2000. – № 471. – С. 229–234.
24. Слюсарева Н. А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – Москва : Наука, 1986. – 215 с.
25. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. – Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. – 440 с.
26. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – Київ : Наука, 1969. – 583 с.
27. Хаймович Б. С. Теоретическая грамматика английского языка / Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. – Москва : Высшая школа, 1967. – 298 с.
28. Шубик С. А. Категория залога в немецком языке / С. А. Шубик // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. – Ленинград : Наука, 1979. – С. 43–51.
29. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика / В. Н. Ярцева. – Москва : Наука, 1981. – 111 с.
30. Biber D. Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber. – Essex : Longman, 1999. – 1204 p.
31. Chalker S. The Oxford Dictionary of English Grammar / S. Chalker, E. Weiner. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 448 p.
32. Curme J. O. A Grammar of the English Language / J. O. Curme. – Boston, 1935. – Vol. 3. – 616 p.
33. Jakobson R. Zur Struktur des russischen Verbums / R. Jakobson. – Pragae, 1932. – 175 S.
34. Kaplan Jeffrey P. English Grammar: Principles and Facts / P. Jeffrey Kaplan. – New Jersey, 1995. – 438 p.
35. Kruisinga E. A Handbook of Present-Day English / E. Kruisinga. – Groningen, 1932. – Vol. 2. – P. I. – 427 p.
36. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk. – Essex : Longman, 1999. – 1779 p.
37. Sweet H. A New English Grammar / H. Sweet. – Oxford, 1940. – P. I. – 499 p.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2014.

Литвак С. Я., Гаврилюк Т. А. Спорные вопросы некоторых категорий английского существительного и глагола

Статья посвящена анализу некоторых спорных вопросов грамматических категорий английского существительного и глагола.

Ключевые слова: множественное число, родительный падеж, вид, перфект, залог.

Lytvak S., Havrylyuk T. Disputable Problems of Some English Noun and Verb Categories

The aim of the article is the analysis of some disputable problems of the English noun and verb. This aim brought about the necessity of solving the following tasks:

- 1) *to characterize lexical and grammatical peculiarities of nouns of material (e. g. "wine – wines"; "sand – sands");*
- 2) *to illustrate the usage of nouns of lifeless things and abstract nouns in the genitive case and to prove the existence of genitive plurals;*
- 3) *to find out the semantics of continuous and non-continuous verb forms;*
- 4) *to prove the independent character of the category of perfect;*
- 5) *to research the status of the category of voice.*

The authors came to the following conclusions:

1. *Singular and plural forms of nouns of material should be treated as grammatical forms of the same noun because their plural forms are partially lexicalized.*
2. *The limitation of usage of nouns of lifeless things and abstract nouns in the genitive case is of probabilistic character. There are enough reasons to substantiate the existence of genitive plurals.*
3. *The semantic content of the continuous aspect form is that of duration and concreteness of the action. The semantic content of the non-continuous aspect form is non-duration and non-concreteness of the action.*
4. *The perfect has an independent morphological character different from both of tense and aspect.*
5. *In Modern English the category of voice refers both to morphology and syntax.*

Key words: plural, genitive case, aspect, perfect, voice.